
Розділ 4. Міграційні процеси в транскордонному просторі

УДК 364:331.55:327

Біль М.М.

Соціально-економічна захищеність трудових мігрантів у системі управління малим прикордонним рухом

У статті визначено сутність соціально-економічної захищеності трудових мігрантів як складної категорії з наслідковим відображенням рівня розвитку правової культури населення та законності у державі. Здійснено диференціацію специфіки забезпечення соціально-економічної захищеності трудових мігрантів, що здійснюють переміщення у рамках малого прикордонного руху. Окреслено пріоритети підвищення соціально-економічної захищеності трудових мігрантів у рамках малого прикордонного руху.

Ключові слова: соціально-економічна захищеність, малий прикордонний рух, трудовий мігрант, човникова міграція.

Актуальність дослідження. Векторність міграційних процесів в Україні є досить різноплановою. Традиційні схильності громадян України до зовнішніх міграційних переміщень як наслідку достатньо високого рівня територіальної мобільності населення все активніше супроводжуються зростанням імміграцій у нашу країну. Разом з тим, еміграційний вектор зовнішнього спрямування залишається найбільш актуальним для регіонів України, адже його масовість, неконтрольованість та інституціоналізованість у силу достатньої тривалості тягнуть за собою численні проблеми соціально-демографічного, економічного й культурно-духовного характеру.

На тлі активних зовнішніх еміграційних процесів для регіонів України з прикордонним статусом актуалізується питання прикордонних маятникових міграційних переміщень. Для західних областей вони стали особливо поширеними після прийняття угод про малий прикордонний рух [5-8]. У результаті сьогодні спостерігаємо масовість так званих човникових міграційних переміщень з помітними детермінаціями способу життя мешканців прикордоння, джерел їх доходів та структури витрат. Масовість такої практики потребує глибоких методологічних, політико-правових та економічних обґрунтувань міграційних переміщень у рамках малого

прикордонного руху з націленістю на посилення соціально-економічної захищеності відповідних осіб, що обумовлює актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міграційна тематика традиційно залишається популярним напрямом наукових досліджень у силу її тривалої проблемності та потужних детермінацій різних сфер суспільного життя. Серед численних напрацювань вирізняються результати досліджень таких видатних вчених, як Е. Лібанова, Д. Ляшенко, М. Ніколайчук, С. Пирожков, А. Платонов, О. Позняк, О. Пуригіна, М. Романюк, О. Хомра, Б. Юськів та ін. Менш висвітленими є аспекти захищеності трудових мігрантів. Найбільш комплексні дослідження за даним напрямом знаходимо у працях таких українських вчених, як Н. Бортник, О. Варецька, О. Гайдучкий, Г. Герасименко, О. Малиновська, С. Мельник, У. Садова та ін. Системність вивчення захищеності трудових мігрантів потребує розширення даної дефініції до вищого змістовного рівня. Відтак актуалізується потреба вивчення соціально-економічної захищеності мігрантів, зокрема і в рамках малого прикордонного руху, з метою створення сприятливих передумов розвитку трудового потенціалу таких осіб, подальшого конструктивного впливу практики їх переміщень на рівень соціально-економічного розвитку регіонів та власного добробуту з нівелюванням деструктивних наслідкових проявів, як от грубе порушення прав людини, поглиблення соціальної нерівності населення, надмірне споживання продукції іноземного виробника тощо.

Цілі статті. Метою статті є формулювання теоретико-прикладних основ забезпечення соціально-економічної захищеності трудових мігрантів у системі управління малим прикордонним рухом. У контексті досягнення даної мети були поставлені наступні завдання:

- визначити сутність соціально-економічної захищеності трудових мігрантів як складну категорію з наслідковим відображенням рівня розвитку правової культури населення та законності у державі;
- диференціювати специфіку забезпечення соціально-економічної захищеності трудових мігрантів, що здійснюють переміщення у рамках малого прикордонного руху;
- окреслити пріоритети підвищення соціально-економічної захищеності трудових мігрантів у рамках малого прикордонного руху.

Виклад основного матеріалу. Категорії соціального захисту і захищеності часто виступають предметом дослідження вітчизняних вчених стосовно різних категорій осіб. Вважаємо, що соціально-економічну захищеність за сутнісним наповненням слід диференціювати від поняття соціального захисту, який відображає процесний хід забезпечення, у той час

як захищеність є більш становою дефініцією, яка проявляється і досягається у тривалому проміжку часу. Система соціально-економічної захищеності охоплює передумови, можливості, механізми дотримання в достатньому часовому періоді та у регламентованих просторових обмеженнях прав людини щодо її особистої свободи, життєвого рівня, рівноправності, праці, розвитку, відтворення, а також сприятливого середовища проживання. Рівень соціально-економічної захищеності є наслідковим проявом рівня розвитку правової культури населення та законності у державі. Відтак управління даною категорією прямо корелює з даними явищами у державі.

Специфіка забезпечення соціально-економічної захищеності трудових мігрантів криється у дотриманні їх прав і свобод у розрізі зазначених вище характеристик згідно норм чинного законодавства та міжнародного права, зокрема Європейської конвенції про правовий статус трудящих-мігрантів, ратифікованої Україною у 2007 році, та Конвенції про правовий статус трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав, ратифікованої Україною у 2011 році [2; 3]. Щодо забезпечення соціально-економічної захищеності трудових мігрантів у рамках малого прикордонного руху, то тут слід виходити з особливостей детермінацій такого явища з соціально-демографічною, економічною і культурно-духовною наслідковістю, що в умовах постійності, масовості, неконтрольованості та помітному розриву в розвитку територій, у межах яких відбуваються такі міграції, набуває переважно негативних ознак (рис. 1). За такої ситуації потреба врегульованості міграційних процесів у рамках малого прикордонного руху є очевидною.

Деструктивність міграції у рамках малого прикордонного руху або так званої човникової міграції проявляється в першу чергу відносно ефективності використання трудового потенціалу осіб, що безпосередньо залучені у відповідні процеси. Можливість одержання відносно вищих доходів у порівнянні з постійною зайнятістю на батьківщині стимулює човникових мігрантів до неперервних переміщень з вистоюванням черг у середньому від 4-5 годин і до доби з переважним продажем алкоголю і тютюну, відносно чого організована ціла збутова система (реальність міграційних переміщень у рамках малого прикордонного руху за прикладом прикордоння Галичини доволі повно описано в статті Я. Одинак [4]). Досить часто «човники» перетинають державний кордон декілька разів на добу із застосуванням нелегальних процедурних прийомів. Це прямо впливає на їх фізичний і психоемоційний стан та посилює домінування матеріальних цінностей.

Соціально-економічна захищеність трудових мігрантів
у системі управління малим прикордонним рухом

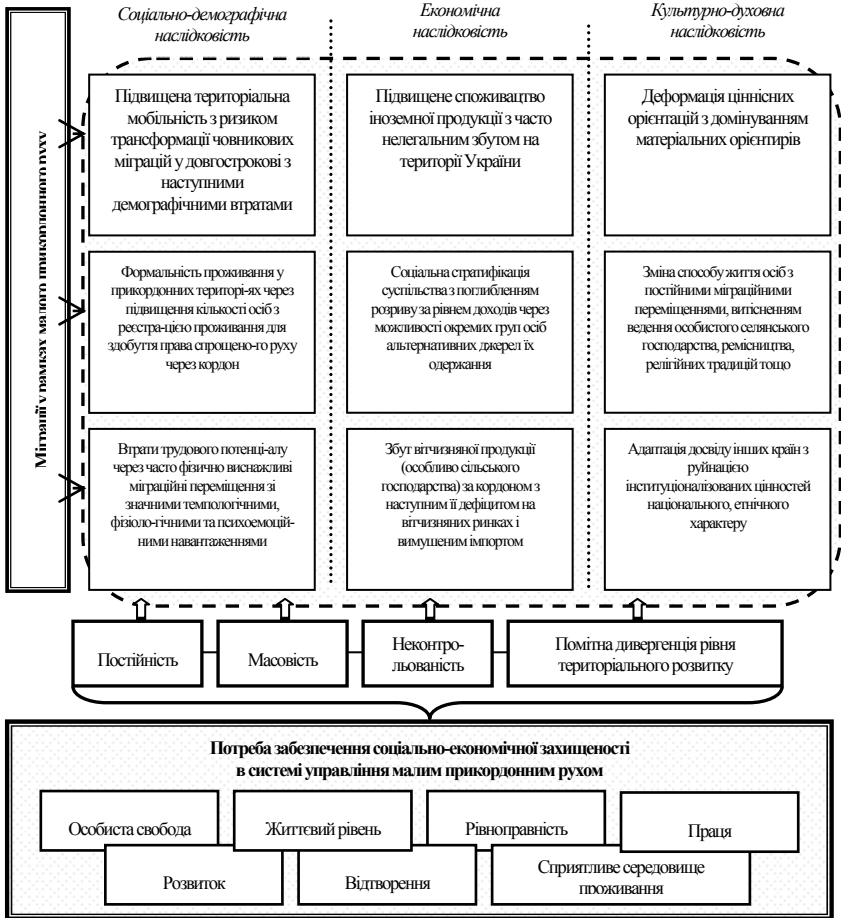

Рис. 1. Деструктивна наслідковість міграційних переміщень у рамках малого прикордонного руху*

* Складено автором

Комерційна вигідність таких переміщень із торговельно-збутовою метою веде до розвитку своєрідної інфраструктури (складських приміщень, логістичних мереж тощо) із залученням різних посередників. Тобто формується специфічна форма економічної (переважно торговельної) діяльності в транскордонному просторі на основі оцінки цінних переваг купівлі-продажу. Одержання комерційних вигод при цьому деструктивує ринкову сферу в Україні та веде до інших негативних наслідків,

представлених на рис. 1. Часова пролонгованість практики купівлі-продажу в системі малого прикордонного руху призвела до інституціоналізації специфічних типів відносин. На рис. 2 подано основні варіанти відносин між човниковими мігрантами при малому прикордонному русі, що здебільшого відзначають неформальним характером.

Рис. 2. Типові схеми неформальних економічних відносин човникових мігрантів*

* Складено автором

За умов посилення деструктивних проявів міграцій у рамках малого прикордонного руху актуалізується потреба забезпечення соціально-економічної захищеності таких осіб, для яких формуються ризики:

- втрат трудового потенціалу при незадовільних умовах його використання та практичної неможливості розвитку;
- ціннісних, морально-етичних втрат у силу вимушеного пізнання нелегальних способів торгівлі, адаптації інших поведінкових установок.

Долання масових човникових міграцій є недоцільним, адже такі процеси дозволяють покращити соціально-економічну ситуацію в прикордонних територіях та частково замінити довгострокові міграційні процеси, хоча вони й підвищують рівень територіальної мобільності населення та його схильності до виїзду за кордон на більш тривалі терміни. Забезпечення соціально-економічної захищеності човникових мігрантів є державним

завданням у силу їх потужних детермінацій щодо іміджевих характеристик країни, адже такі мігранти є носіями інформації про можливості життєдіяльності в Україні та відображенням рівня культури населення, ступеня його освіченості, об'єктивної оцінки вартості людського капіталу тощо.

Таким чином, одним з центральних завдань у системі управління міграціями в рамках малого прикордонного руху має бути соціально-економічна захищеність осіб, що здійснюють відповідні переміщення. При цьому мають дотримуватись наступні права мігрантів зі специфікою відносно човникового характеру перетину державного кордону:

1. Право особистої свободи – на вибір місця проживання і праці, купівлі-продажу з дотриманням норм чинного законодавства країни-донора і приймаючої країни, а також норм міжнародного права;

2. Право на гідний життєвий рівень – можливості доступу до одержання альтернативних джерел доходу з дотриманням норм законодавства задля задоволення як особистих потреб, так і потреб членів своїх сімей;

3. Право рівноправності – у процедурних питаннях перетину кордону зі сприянням комфортності й законності такого перетину, а також налагодження різного типу відносин, у тому числі з громадянами приймаючої країни;

4. Право на працю – можливості трудової діяльності на території приймаючої країни (через щоденні його перетини у формі маятникових міграцій);

5. Право на розвиток – створення сприятливих передумов використання трудового потенціалу човникових мігрантів без свідомої експлуатації їх здібностей та надання можливостей розвитку при наявності відповідних задатків;

6. Право на відтворення – можливості безперешкодного повернення з недопущенням дистантності сімей;

7. Право на сприятливе середовище проживання – доступ до об'єктів соціальної інфраструктури без проявів сегрегації тощо.

Оцінюючи реальний стан справ щодо інституціоналізації міграцій у рамках малого прикордонного руху, наразі забезпечення соціально-економічної захищеності човникових мігрантів повинно концентруватись у подоланні системи неформальних відносин щодо процедури перетину кордону (зокрема суб'єктивного відношення працівників митної служби до окремих осіб за винагороду), що повинно здійснюватись через керівний апарат відповідних державних структур. Звичайно реальність втілення в

життя такого управлінського рішення є дуже складним та потребує втручання міжнародних правових інституцій. Більш помітні результати може дати активна інформаційна політика серед населення прикордоння з метою підвищення рівня його правової культури та доступу до юридичних консультацій.

Система управління міграціями у рамках малого прикордонного руху в контексті забезпечення соціально-економічної захищеності таких мігрантів не повинна спрямовуватись лише на громадян України. Досить часто прикордонні території зі значно вищим рівнем територіальної мобільності населення виступають ареалами концентрації значної кількості нелегальних мігрантів, біженців, осіб з невизначеним правовим статусом, що підвищує поліетнічність таких територій та формує тут специфічне інституціональне середовище. Місцеве населення в силу проблемності зайнятості та забезпечення гідного рівня власного (у першу чергу матеріального) добробуту змушене вдаватись до специфічних послуг на платній основі – права на реєстрацію проживання, тимчасового перебування без реєстрації, нелегальної зайнятості тощо. З метою недопущення перетворення прикордонних територій у зони нелегальних таборів біженців, а також захисту прав іммігрантів важливим питанням до вирішення є розбудова мережі інфраструктурного забезпечення управління міграційними процесами, зокрема: пунктів тимчасового тримання і притулків нелегальних мігрантів, пунктів тимчасового розміщення біженців, центрів для осіб, які перебувають у процедурі визначення статусу біженця; центрів консультування мігрантів при Міжнародній організації з міграції [1, 522].

Висновки. Отже, незворотні процеси глобалізації та регіоналізації ставлять країни перед новими викликами активних міграційних переміщень як вторинних реакцій на умови й можливості проживання у межах відповідних територій. Наближеність до державних кордонів значно посилює рівень територіальної мобільності населення, а формування тут спеціального правового режиму спрощеного перетину кордону дозволяє її трансформувати в реальні човникові міграції. Такі процеси в загальному не є негативними, а є ознакою рівня інтегрованості країни у міжнародний простір. Проте це вимагає організації гідних умов човникових міграцій з недопущенням вимушених переміщень з виключно комерційною метою та грубим порушенням прав і свобод мігрантів. Долання деструктивних наслідковостей масових і слабо контрольованих човникових міграцій має супроводжуватись підвищенням можливостей зайнятості у прикордонних територіях. А право на спрощений перетин кордону в рамках малого

прикордонного руху повинно дозволяти особі задовольняти широке коло потреб пізнавального, культурно-мистецького, в окремих випадках – споживацького характеру, а не виключно матеріальні потреби через торгівлю задля забезпечення задовільного рівня проживання в рідному краї.

Список використаних джерел

1. Біль М.М. Управління міграційними процесами прикордонних територій Карпатського регіону / М.М. Біль, В.В. Томаш // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Міграційні процеси в умовах поліетнічного середовища регіону: [зб. наук. пр.] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; відп. ред. Є.І. Бойко. – Львів, 2009. – Вип. 6(80). – 544 с. – С. 516-523.

2. Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів від 14.11.2008 року: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_307

3. Конвенції про правовий статус трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав від 14.11.2008 року: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_j82

4. Одинак Я. Західний кордон очима українських «човників» / Ярина Одинак: Спільне. Журнал соціальної критики [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://commons.com.ua/?p=11681>

5. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про правила місцевого прикордонного руху від 28.03.2008 року: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=616_138

6. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Угорської Республіки про правила місцевого прикордонного руху від 18.09.2007 року: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=348_072

7. Угода між Україною та Словачькою Республікою про місцевий прикордонний рух від 30.05.2008 року: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=703_076&key=4/UMfPEGznhhEqp.Ziriz27FH14lss80ms h8Ie6

8. Угода між Урядом України і Урядом Румунії про спрощений порядок перетинання спільного державного кордону громадянами, які проживають у прикордонних районах і повітах від 29.03.1996 року: Законодавство України

[Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=642_051&myid=4/UMfPEGZnhhEqp.Ziriz27FHI4lss80msh8le6

Біль М.М.

**Соціально-економічна захищеність трудових
мигрантів в системі управління малим приграничним
движенням**

В статті определена сутність соціально-економічної захищеності трудових мигрантів як складної категорії с следственным отражением уровня развития правовой культуры населения и законности в государстве. Проведено дифференціацію специфіки забезпечення соціально-економічної захищеності трудових мигрантів, здійснюючих переміщення в рамках малого пограничного движенья. Определены приоритеты повышения соціально-економічної захищеності трудових мигрантів в рамках малого пограничного движенья.

Ключевые слова: соціально-економічна захищеність, малое пограничное движенье, трудовой мигрант, челночная миграция.

Bil M.M.

**Social-economic security of migrant workers in the
management of local border traffic**

The purpose of social-economic security of migrant workers as a complex category, which reflects the level of legal awareness of the population and the rule of law in the country in the article was defined. The specifics of social-economic security of migrant workers engaged in moving within the local border traffic were founded. The priorities of improvement of the social-economic security of migrant workers within the local border traffic were identified.

Keywords: social and economic security, local border traffic, migrant workers, shuttle migration.